

4

Genero rolek hitanoaren erabileran izan duten eragina: Antzuolako herritarren diskurtso eta praktikak

Onintza Legorburu Larrea

Emun.koop/Euskara teknikaria

olegorburularrea@gmail.com

Sarrera-data: 2018-10-05 / Onartze-data: 2018-11-05

Laburpena. Sarri esan ohi da generoak gure bizitzako esparru guztietan daukala eragin bat. Hau da, emakume edota gizon gisa sozializatu, norberaren bizitza ez dela berdina izango edozein arlotan. Zentzu honetan, esan genezake hizkuntza eta honen erabilera ere, gizarteko beste desoreka batzuen isla litzatekeela. Kasu honetan, emakume eta gizonen arteko erabileran, alde nabarmena dagoen hitanoa izango dugu aztergai. Hau da, zer diosku generoak hitanozko hizkuntza-praktikez? Galdera honen erantzuna helburutzat harturik, ikerketa honetan Antzuolako herritarren diskurtso eta praktika ezberdinak aztertuko dira. Hitanoa eta honen erabilera, genero perspektiba batetik aztertuz. • **Hitz gakoak:** *Genero rola, noka, toka, hizkuntza praktikak, hizkuntza sozializazioa eta hizkuntza mudantza..*

Abstract. It is often said that gender has an impact on many areas of our lives, i.e. that a person's life will be different in all fields depending on whether they present themselves to and engage in society as a woman or a man. In this sense, language and its use can be seen as reflecting a social imbalance, since there is an important difference between men and women as regards the use of the informal form of address in the Basque language. This paper therefore seeks to analyse how gender affects this particular language practice. To answer this question, the research project analysed the different discourses and practices engaged in by the residents of the town of Antzuola, examining the informal form of address and its use from a gender-based perspective. • **Key words:** *Gender roles, noka (informal form of address when talking to a woman), toka (informal form of address when talking to a man), language practices, language socialisation and language shift.*

SARRERA

I Batzuetan pentsatu ohi dut, badagoela pertzepzio bat, non hizkuntza izate neutro gisara ikusten den. “Hizkuntza, hizkuntza da, ez gehiago, ez gutxiago!”. Baina lan honetan ikusiko dugun bezala, hizkuntza (ere) gizartearen isla da. Hizkuntzek barnebiltzen dituzte ideologiak, botere harremanak eta hierarkiak; hizkuntza komunikazio tresna baino askoz ere gehiago baita.

Lan honetan, generoa eta hitanoa jarri ditut parez pare. Antzuolan, hau da, ikerketaren kokalekuan, hitanoa nahiko bizirik dagoela esan daiteke. Tokak presentzia nabarmena izango duelarik, eta bien bitartean, noka azkenetan aurkituko da. Zentzu honetan lan honen helburua, genero rolek hiketaren erabileran (edo erabilera ezean) izan duten eragina aztertzea izango da, beti ere, Antzuola mailan. Bestetik baita, genero rolek noketaren galeran eta toketaren biziraupenean zehazki zer paper izan duten ezagutzea ere izango du xede lanak.

Honen bestez eta helburu hauek lortzeko, metodologia kualitatiboa erabili dut. Hau da, bi behaketa egin dira herriko taberna ezberdinetan, eta 12 elkarrizketa. Ikerketan hitanoaren inguruko diskurtso eta praktika ezberdinak jaso nahi izan direnez, lau taldetan banatuak izan dira elkarrizketatuak:

1. Toka-Noka mantentzen dutenak
2. Noka galdu, baztertu edota ikasi ez dutenak
3. Toka erabiltzen duten mutil gazteak
4. Noka erabiltzeko trantsizioa egin duten neskak

Aipatu beharra dago, elkarrizketatu guztiak Antzuolan jaio eta bizi diren pertsonak direla, bat izan ezik. Juan Martin Elexpuru Bergararra ere elkarrizketatu baita ikerlan honetarako. Eskualdekoa eta gaian aditua den pertsona bat elkarrizketatzea egokia zela pentsatuz.

1. ANTZUOLAKO HIZKUNTZA ERREALITATEA

I Antzuola Gipuzkoako lurralde historikoan kokatuta dago, zehazki Debagoiena eskualdean; Gipuzkoa hego-mendebaldean alegia. Bergara eta Zumarraga herrien artean aurkitzen da, Deskarga mendatearen magalean. Esan liteke Antzuola ez dela herri handia, 2.223 biztanle baititu (Antzuolako Udala, 2018).

Azken hizkuntza-erabileraren kale-neurketen arabera, 2016. urtean Antzuolako kaleetan entzundako 10 elkarrizketetatik ia zazpi, %65,5 ze-

Lan honen helburua, genero rolek hiketaren erabileran (edo erabilera ezean) izan duten eragina aztertzea izango da, beti ere, Antzuola mailan.

Antzuolan ere gizonak gehiago egingo lukete hitanoz, eta forma erabiliena eta osasuntsuen dagoena toka da.

hatzago esateko, euskaraz dira (Soziolinguistika Klusterra, 2016: 9). Aipagarria da, Antzuolako euskararen erabilerak 4 puntuko jaitsiera izan duela azken urtetan, 2011. urteko neurketen datuak eta 2016koak alderatuz gero. 2011. urteko kale neurketen arabera, Antzuolan %69,5ak euskara erabiltzen baitzuen kalean.

Hala eta guztiz ere, esan genezake Antzuola herri euskalduna dela, eta azken hamarkadetan euskaldun kopuruak gora egin duela (Soziolinguistika Klusterra, 2016: 9).

1.1 Hitanoaren erabilera Antzuolan

Euskal Herriko hitanoaren erabileraren inguruko datu zehatzak oso urriak dira. Hau horrela, Antzuolako hitanoaren ezagutza eta erabileraren inguruko datu kuantitatibo zehatzik ere ez daukagu gaur egun artean. Dena den, ikerlanean parte hartu duten elkarrizketatuen pertzepzioak, eta lana aurrera eramateko egin diren behaketen ondorioz, erabileraren erradiografia kualitatibo bat egitea izango da atal honen helburua.

Elexpuru idazlearen arabera esaterako, Antzuola litzateke Deba Goieneko eskualdean hitanoa nahiko osasuntsu mantentzen duen herrietako bat; Oñatirekin batera.

Hala eta guztiz ere, nahiz eta hitanoaz modu orokorrean hitz egin orain artean, elkarrizketatu gehienek arabera, gizon eta emakumeen arteko erabileraren artean ezberdintasun nabarmena dago, baita toka eta nokaren artean ere. Zumaiako (Azkue, 1998), Usurbilgo (Soziolinguistika Klusterra, 2017b) eta Azpeitiako (Soziolinguistika Klusterra, 2017a) ikerketetan islatzen den errealitatearen antzera, Antzuolan ere gizonak gehiago egingo lukete hitanoz, eta forma erabiliena eta osasuntsuen dagoena toka da. Bestalde, badi-rudi toka-noka bikotea osasuntsuen 55 urtetik gorako pertsonen artean dagoela. Adin horretatik behera, gizonetako toka hitz egingo lukete –no- karik ez- eta emakumezko gehienak zuka mintzatuko lirake.

Hala nola, nolabaiteko Antzuolako hitano erabiltzaileen profil bat marrazte aldera, bi bereizgarri aipa genitzake. Batetik, toka-noka, hitanoaren bi aldaerak indartsuen dauden adin tartea, 55-60 urtetik gorakoa dela. Eta bestetik, jada aipatu den bezala, gizonetako gehiago izango lirake erabiltzen dutenak –eta gehien bat toka-.

Bestalde, eta elkarrizketatutako gazteen arabera, badago horrelako uste edo pertzepzio bat Antzuolako hika erabiltzailea gizon, baserritar edo euskaldun jatorria duena dela baieztatzeko. Beti ere, hika hizlari

gazteen inguruan ari direla interpretatu daiteke. Gazte hauen esaldien muinean, badago ondoren zehatzago aztertuko dugun nolabaiteko benetakotasun bat bilatzearen nahi bat edo. Hau da, hitanoa autentikotasun eta herri nortasun batekin lotzearen ideia. Baina beste elkarrizketatu batzuen arabera, eta behaketen bidez sumatu ahal izan denez, Antzuolan hika –toka- hitz egiten duten gazteen jatorria ezta soilik euskalduna edo baserri girokoa:

“Zeintzuk erabiltzen dabe hika orokorrian antzuolan?” Maskulinuak, genero maskulinuak erabiltzen dau, familixa euskaldunetik datorren jentia gehixen bat... Nahiz eta egixa dan adibidez, Mox² baten aileatzen dala edade bat esango nuke 22 urte... inbentau itten dot eh! Hasten dittun danak, gizona ezko danak hika. Erdeldun, euskaldun... Hobeto, okerrao eh... (Ane, 25. Noka trantsizioa).

Aneren arabera beraz, eta behaketetan aztertu ahal izan denaren harira, esan liteke adin bat dagoela non hitanoa mutilen adierazpide bihurtzen den. Hau da, lagun koadrilatan jatorri ezberdinetako pertsonak ibiltzen dira, eta normalean koadrila hauen komunikazio hizkuntza euskara izaten da; eta adin batetik aurrera hitanoa. Beraz, hitano erabiltzaile gaztea gizona izango da, baina ez nahita ez, euskaldun jatorrikoa edota baserri girokoa.

1.2 Hizkuntza mudantza

Jada ikertu edo ezagutu dugu gutxi gora behera Antzuolako hikatzailearen perfila nolakoa den. Baina noiz – zein momentu eta adinekin hasten da jendea berau erabiltzen?

Ikertzaile ezberdinen arabera, haurtzarotik gaztarorako saltoan, hizkuntza-praktiketan aldaketa nabarmenak ematen dira: hizkera aldaketa, hizkuntz berri bat geureganatzea, erregistro aldaketak... Hizkuntza-praktiken aldaketa honi, Joan Pujolar hizkuntzalari katalanak “hizkuntza-mudantza¹” edo katalanerako “mudes lingüistiques” izena eman zion (Pujolar, Gonzalez, Font, & Martinez, 2014: 40).

Hizkuntza-mudantzaren kontzeptuak barnebiltzen duen beste ezaugarri interesgarri bat, hizkuntz edo erregistro aldaketa, bizitzako beste aldaketa batzuekin batera ematen dela plazaratzea da. Hau da, hizkuntza-mudantza honek, hiztunen bizitzan gertatzen diren aldaketen berri ematen digu (Pujolar, Gonzalez, & Martinez, 2010: 67).

Kataluniako ikerlari talde batek – Pujolar tartean-, bertako gazteekin egindako ikerketa baten harira, bost hizkuntz aldaketa une bereizi zituz-

Esan liteke adin bat dagoela non hitanoa mutilen adierazpide bihurtzen den. Hau da, lagun koadrilatan jatorri ezberdinetako pertsonak ibiltzen dira, eta normalean koadrila hauen komunikazio hizkuntza euskara izaten da; eta adin batetik aurrera hitanoa.

**Gaztaroan mutil
koadrilak askoz
ere zabalagoak
eta handiagoak
izaten dira
neskenak baino,
eta normalean
hiru jaioturte
ezberdinetako
mutilak
elkarrekin
ibiltzen dira.
Behaketen
arabera, eta baita
elkarrizketatutak
o pertsonen
esandakoaren
arabera ere, adin
ezberdinetakoen
elkartze horretan
egon ohi da
mudantza
moduko bat.**

ten: eskola, institutua, unibertsitatea, lan mundua eta maila pribatua - bikote, lagun taldean edota familian izan diren aldaketei egiten die erreferentzia. Bizitza pertsonalean, emandako aldaketei alegia- (Pujolar et al., 2014). Esku artean daukagun ikerlanean, eta Antzuolako hitano hiztunen kasuan, une ezberdinetan eta modu ezberdinetara ematen dira hizkuntza-mudantza hauek; nahiz eta gehienen kasuan haurtzarotik gaztaro-rako une horrek berebiziko garrantzia izan.

Hau horrela, orokorrean hitanorako mudantza eman dadin, adinak badu garrantzirik Antzuolako mutil gazteen artean batez ere. Hau da, gaztaroan mutil koadrilak askoz ere zabalagoak eta handiagoak izaten dira neskenak baino, eta normalean hiru jaioturte ezberdinetako mutilak elkarrekin ibiltzen dira. Behaketen arabera, eta baita elkarrizketatutako pertsonen esandakoaren arabera ere, adin ezberdinetakoen elkartze horretan egon ohi da mudantza moduko bat. Normalean aisialdi ohiturak ere aldatu egiten dira, eta mutil koadrilak – neskak ez-, *Mox* izeneko taberna batean juntatzen hasten dira. Esan liteke, “gizontze bat” ematen dela une honetan. Tabernan beste koadrila eta adin batzuetako pertsonekin ere nahasten baitira, eta toka da bertako hizkuntza-tratamendu ohikoena. Elkarrizketatu batek adibidez, Antzuolan hitanoa zerekin lotzen den gal-detuta, honako erantzuna bota zuen, egin “beharrarekin” lotuta:

Nik koadrilako batzuk entzuten ditudu eh... Eztakitt nola definitu ehh baina... igual...
In bihera bezela... Como demostratzeko ero... eztakitt... (Mikel, 22. Toka).

Pasarte honek, eta haurtzarotik gaztetasunera ematen den hizkuntza-mudantza honek, argi adierazten digu, gertakari honen atzean hizkuntza-ideologia bat dagoela. Hau da, Bergarara institutura joatean, edota elkarrizketa askotan agertu den “koxkortutakuan” honek, adierazten digute gazteak jada heldutasunaren atarian sentitzen dutela beraien burua. Batez ere mutilen kasuan, eta Antzuolako testuinguruan, gizonen artean prestigioa duen hizkuntza tratamendua hitanoa da. Beraz, neurri batean gizontasunerako saltoa tokaz aritzearekin lotua dago. Honen ondorioz, hizkuntza-mudantza hori garai honetan ematen da. Izan ere, Txerra Rodríguez soziolinguistikak Jakin aldizkarian idatzi zuen bezala:

“Nerabeek ez dute gezurrik esaten (gezur sozialak, behinik behin). Nerabeek beste inork baino hobeto usaintzen dute jendartean nagusi diren joerak, jendartean nagusi diren lurrazpiko bidezidorrak” (Rodríguez, 2016: 141).

Beraz, badirudi toka, nolabaiteko helduarorako eta gizontasunerako giltza bezalako bat izango litzatekeela, mutil gazteen pertzepziotik.

1.3 Hizkuntz-praktikak: zein egoeretan edo zer praktikekin lotuta erabiltzen da hitanoa?

Antzuolako hizkuntz errealitatea aztertzen ari garen puntu honetan, jada Antzuolako hikatzailearen erradiografia antzeko bat egin dugu. Herritarrak hitanorako saltoa noiz, eta zein modutan egiten duten ere ezagutu dugularik. Baina zein egoeretan egiten dute Antzuolako hikatzaileek hitanoz?

Hau horrela, eta galderari erantzunez, hitanoa gehien bat erabiltzen den gune edo espazio gisara, hiru eszenatoki ageri zaizkigu: Aisia, Lana eta Eskola.

Aisialdiari loturik, gehienbat tabernako giroa ageri zaigu elkarrizketetan. Hau da, Antzuolako hitano hiztunek tabernan hitanoz asko hitz egiten dutela azpimarratzen dute. Behaketa edota ibilbide ezberdinak ere egin dira tabernaz taberna, eta hitanoa entzun izan da; sarritan gainera. Gizonak beraien artean, gehienetan hitanoari heltzen diote hitz egiterako unean, emakumeren bat hurbiltzean, sarri zukara pasa arren. Hala eta guztiz ere, noka entzun ahal izan da Antzuolako tabernetan. Emakume nagusien —60 urtetik gora— ahotan entzun izan da gehienbat, baina baita gizonezkoenetan ere.

Baina tabernetako elkarrizketa hauek badute bereizgarri bat. Sarritan, solasaldi hauek motzak edota azkarrak izan ohi dira. Honela dio Mikelek (22. Toka) berak hitanoa Antzuolan non entzuten duen galdeginda:

“Eta gero, indako esaldixak eta Moxea ta juten naizenian... Gehixao daola holako... O sea, erantzun azkarrak mouan... Bo hi, ze eztaize.. Ta hor emuten dala”.

Maripik (54. Hitanorik ez) ere euskararen azkartasunarekin lotzen du hitanoa, bizitasunarekin:

“Baina gehixen bat mutilen artian entzun izen dot, eta hola euskera bizixa pentsatzen jat!”

Beraz, hitanoa nolabaiteko azkartasun, bizitasun edota mugimendu batekin lotzen da Antzuolan. Hala nola, tabernetan egindako behaketa edota ibilbide ezberdinetan, konturatu naiz gizon eta emakumeen, edota zehazkiago esanda neska gazte eta mutil gazteen gorputz dinamika edo mugimenduak ez direla berdinak. Mutil/Gizonak askoz ere gehiago mugitzen baitira, emakume/neskak baino.

Hitanoa gehien bat erabiltzen den gune edo espazio gisara, hiru eszenatoki ageri zaizkigu: Aisia, Lana eta Eskola.

Hitanoak berak, azkartasuna edota bizitasuna transmititzen du, hortaz badirudi mugimenduan dauden gorputz maskulinoei hobeki joaten zaiela hitanoa, geldiago dauden gorputz femeninoei baino.

Hori horrela, Pierre Bourdieuren (Bourdieu, 1985: 59-60) ideia bat ekarri genezake mahai gainera. Honek, gorputzaren erabilerak eta hizkuntza-renak harreman estua daukatela azpimarratzen baitu. Hala nola, esan daiteke gorputz espresio ezberdindu honek, eragina izan lezakeela hitanoaren erabileran, edota honen erabilera ezean. Hitanoak berak, azkartasuna edota bizitasuna transmititzen du, hortaz badirudi mugimenduan dauden gorputz maskulinoei hobeki joaten zaiela hitanoa, geldiago dauden gorputz femeninoei baino.

Bestalde, hitanoak presentzia handia daukan beste eremu bat lantokia da. Bi taldetan bereiz litezke hitanoa gehien entzuten den lan eremuak: Baserriari lotutako lanak eta lantegi industrialak.

Baserriari lotutako lanak, behin baino gehiagotan ageri izan dira elkarriketetan, hitano asko egin eta entzuten den gune gisara. Gainera hiru belaunaldi ezberdinetako pertsonen ahotan entzun izan dira, baserriko lanak eta hitanoa uztartu izan dituzten erantzunak:

“Ze egoeretan entzuten dozu zuk zure inguruan hika gehixen? Gehixen lanea suktratauta han goixan... Jajajajaja (Idalatorre baserriari buruz ari da, gaur egun barazki ekologikoak saltzetik bizi baitira). Gehixen eta errezen orduan” (Mikel, 22. Toka).

Baina nahiz eta badirudien baserri bueltako lan denetan hitanoak presentzia handia zuela, hau ez da horrela. Honela dio Liernik (59. Toka-Noka) merkatura etxeko barazkiak saltzera joatean, zituen hizkuntza ohituren inguruan:

“Baina gero, lanea juten nintzanian, hola ba merkaura ero, hola ba juten nintzanian ba euskeraz. Baina hika ez, jendiakin enajonan hi ingo... Erostea etortzen zienekin.”

Esaldi honi erreparatuz, konturatu gintezke baserriko lanen inguruan beti ez duela presentzia berbera hitanoak. Hau da, etxeko produktuak merkatuan saltzea, baserrian egin behar den beste lanetako bat da. Gainera lan hau, historikoki nahiko lan feminizatua izan da, baserrietako emakumeek joan behar izaten baitzuten merkatuetara produktu ezberdinak saltzera. Gai honi loturik, Robin Lakoff hizkuntzalari Estatu Batuarrek kortesiazko aldagaiaren inguruan azterketa sakon bat egin zuen. Autore honen arabera, emakumeek kortesiazko jarrera bat mantendu behar dute (Lakoff, 1981: 84).

Lierniren esaldian ere, nabari genezake nolabaiteko kortesiazko jarrera bat; eroatera datozenekin hitanoz ez hitz egitearena. Ez dago daturik esa-

teko ekintza honetan generoak zer nolako pisua daukan; baina nago gizonetzko batek ez lukeela horren beste zainduko hizkuntza egoera berean. Adibidez, Maria Luisak (90. Toka-Noka) elkarrizketan kontatzen zuen beraien aita ganaduekin eta ibiltzen zela, “tratante” gisara. Honen arabera, aitak denei ematen zien hi: “Besteik etxekinan da!”. Hau horrela, eta baserriari lotutako ekintza beraren baitan, hau da, baserriko produkturen bat etxetik kanpoko norbaiti saltzea, gizon eta emakumeen arteko hizkuntza-praktika ezberdina suma genezake. Hitanoak berarekin dakartzan kortesiazko arauak, ez baitute pisu berbera emakumezko edota gizonezkoentzako.

Eta enpleguarekin bukatzeko, hitanoa sarri erabili eta entzuten den beste gune bat, enpresa industrialena litzateke. Antzuolako enpresa industrialetan lan egin duten edota lan egiten duten pertsonen arabera, herriko fabrikak oso hikatzaileak tokatzaileak- dira.

Zentzu honetan gogora ekar genezake Joan Pujolarrek (2014: 58) dioena:

“La gran majoria dels individus accedeixen a les feines amb la disposició d’adaptar-se a la manera que tingui cada entorn d’utilitzar les llengües”.

Honen arabera, esan genezake, Antzuolako industrian —sektore guztiz maskulinizatua— arruntena edota ohikoena gizonek beraien artean toka hitz egitea litzatekeela.

Era berean, eta esan liteke Pujolarrek komentatzen duen egokitzapen disposizio honen ondorioz, lanean sarri adinaren aldagaiarekin lotutako hainbat arau apurtu egiten direla. Hau da, elkarrizketa ezberdinetan konprobatu ahal izan da, lan industrialen baitan bederen, gazteek zaharragoi tokaz egiten dietela. Gazteek beraien estatus berdinean ikusten dituzten zaharragoi, izan erreleboko kideak, edota tailerreko kidea... toka hitz egiten diete. Esan izan den bezala, gazte asko eta askok Antzuolan —eta ezta inguruko herrietan ere— hitanoa ez dute etxean jaso. Hau da, Pujolarrek dioen bezala gazteak lan mundura bertako hizkuntza-praktiketan atxikitzeko asmoz sartzen dira. Hori horrela, baliteke gazte hauek hitanoaren arau edota aldagai “tradizionalak” ez edukitzea barneratuta. Horregatik, nahiz eta beraien makina kidea 20 edo 30 urte zaharragoa izan toka ematen diete; normalizatuen dagoen hizkuntza-tratamendua berau delako.

Eta azkenik, hitano gehien entzuten edota erabiltzen den eremua eskola litzateke. Eskola eremuan, ikaskideekin hitz egiteko erabili ohi da hitanoa orokorrean.

Elkarrizketa ezberdinetan konprobatu ahal izan da, lan industrialen baitan bederen, gazteek zaharragoi tokaz egiten dietela. Gazteek beraien estatus berdinean ikusten dituzten zaharragoi, izan erreleboko kideak, edota tailerreko kidea... toka hitz egiten diete.

Elkarrizketatutako emakume guztiek adierazi dute eskolan hitanorik ez dutela sekula hitz egin.

Gizonen kasua ordea, guztiz bestelakoa da. Gizon guztiek adierazi izan dute elkarrizketetan, eskolan hitanoz hitz egin izan dutela.

Harrigarria da esparru honetan zein nolako alde dagoen gizon eta emakumeen hitanoaren erabileran. Elkarrizketatutako emakume guztiek adierazi dute eskolan hitanorik ez dutela sekula hitz egin. Eskolak gazteleraz jasotako emakumeek adierazi dute, gehienetan beraiek lagunen artean, edo atsedendietan ere gazteleraz aritzen zirela. Eskolak euskaraz jasotako gazteek aldiz, zuka hitz egin izan dute beti eskolan. Hau horrela, emakume zaharrenek zigorrak dituzte gogoan, euskaraz aritzeagatik eskolako andereinoek jartzen zizkieten zigorrak:

“Eta komentau dozu, lagunen artian eskolan juten zinaten neskatilen artian, batzutan euskeraz berba itte zinuela? Bai, baina harrapau ezkerio... medallia ipintzen zozkuen. Medallia ze zan? Ba medalla haundi bat, lazo haundi batekin lepotik behera ipini txintxiliz. Burla itteko ero? Jakina! Ta gero zuk pasau bizontzan beste bati? Baina harrapau in biher. Nik ez neban sekula euki ehh... Jajajajajaja! Ni ixilik eoten nitzan! Jajajajaja! Ta zeintzuk eukitzen zeben sarri? Bueno bazien hor beste saliente batzuk eta deskuidau itten zien da... Ta gero harei ipintzen jotxanen. Baina nik ez neban euki sekula” (Maria Luisa, 90. Toka-Noka).

Bitxia da zer-nolako adjektiboarekin deskribatzen dituen Maria Luisak euskaraz hitz egin eta zigortzen zituzten neskatilak: *“Beste saliente batzuk”*. Hau da, normaren aurka egin eta zigortzen zituztenak, *“saliente”* xamarrek ziren; isilik egoten ez zekitenak edo.

Gizonen kasua ordea, guztiz bestelakoa da. Gizon guztiek adierazi izan dute elkarrizketetan, eskolan hitanoz hitz egin izan dutela. Gaztelaniaz ikasitako gizonak, atsedendietan beraiek hitanoz aritzen zirela jolasean aitortu izan dute. Zentzu honetan, Mikel (22. Toka) haratago doa:

“Eskolan beti emun izen du ba batua, batua, batua... Ta neretzako hika berba ittia da, ba en plan... kontra ittia bezela ez?”

Honekin lotuta, Jone Miren Hernández eta Jaime Altuna (2017: 139) ikerlariak, azken aldian generoa eta euskara uztartuz hausnarketa interesgarriak egin izan dituzte. Hau horrela, hezkuntza sistemaren baitako arauak errespetatzean adibidez, kokatzen dute euskararen erabileraren feminizazioaren kausetako bat. Jakinekua da, gaur egun hezkuntza sistemaren baitan —EAEn— euskaraz hitz egitea dela araua. Generoari erreparatuz gero, arau horren defentsan edota horren arbuioan izango genuke euskararen erabileraren feminizazioaren zergatietako bat. Horrela, neskek arau hori defendatu eta betetzen duten bitartean, mutilek eta mutil gisa jokatuz —maskulinitatea sendotuz—, araua apurtuko dute. Beraien genero identitatea arau apurketa horretan indartuz.

Idea hau biziki interesgarria suertatu zait. Lan honetarako egin diren elkarrizketetan argi eta garbi ikusi da, zein alde nabarmena dagoen emakume eta gizonezkoen hitanoaren erabileran, hezkuntza sistemaren baitan. Hau da, esan liteke emakumeek hezkuntza sisteman indarrean dagoen araua bete izan dutela, hizkuntzaren erabilerari dagokionean bederen.

Baina hitanoa ez da sekula araua izan eskolan, hala ere, elkarrizketatu-tako gizon guztiek adierazi dute, eskolan hitanoa erabili izan dutela. Are gehiago, kasu batean eta aztertu dugun gisara, “aurka” egiteko tresna gisa erabiliz.

Beraz, eta euskararen erabilerarekin gertatzen den bezala, genero rolek eragin nabarmena izango dute arauak errespetatu edota hauek errefusatzeko unean. Honela neskek garai ezberdinetako hizkuntza arauak betetzen dituzten bitartean —izan gaztelania, edota zuka—; mutilek, eta mutil gisa jokatzuz, arau hori puskatu egingo dute.

Laburbilduz, eta atal honetan ikusi eta aztertu dugun bezala, generoak hitanoarekin lotutako hizkuntza-praktika ezberdinak gurutzatu edota zeharkatzen ditu.

2. NOKAREN GALERAREN INGURUKO DISKURTSOAK

Hitanoaren eta zehazki noketaren galeraren inguruan, hainbat diskurtso edota arrazonamendu ezberdin bildu ahal izan dira elkarrizketetan zehar. Elkarrizketa guztiak behin aztertu eta analizatuta, elkarrizketatuen diskurtso hauek, hiru arrazoi nagusiren baitan bildu ahal izan dira: transmisioaren etena; euskararen galera bera; eta eremu publiko eta pribatuaren arteko banaketa.

2.1 Transmisioaren etena

Urte luzez, eta neurri batean euskal nazionalismo goiztiarrak emakumeari emandako zereginagatik, transmisioa izan da honek euskararen munduan, eta oro har euskal politikagintzan izan duen gotorlekua.

Aipatu beharrean gaude, hizkuntza transmisioaren gaineko azterketetan kontzeptuaren bi maila edo bide bereizi izan direla: transmisio informala, familia bidezkoa, eta transmisio formala, irakaskuntza bidezkoa (Zinkunegi, 1995: 76). Lan honetan askoz ere presentzia nabarmenagoa izan du transmisio informalaren kontuak. Beraz, ideia hau aztertzea erabaki da.

Euskararen erabilerarekin gertatzen den bezala, genero rolek eragin nabarmena izango dute arauak errespetatu edota hauek errefusatzeko unean. Honela neskek garai ezberdinetako hizkuntza arauak betetzen dituzten bitartean; mutilek, eta mutil gisa jokatzuz, arau hori puskatu egingo dute.

Adinez alde nabarmena duten bi elkarrizketatuk —batek 33 eta besteak 67— adierazten dute etxeetan emakumeei noka hitz egiterakoan eten bat egon zela. Beraien hitzetan, eurei aitak tokaz hitz egin izan die beti, baina ez aitak eta ezta amak ere, beraien arrebei ez diote inoiz noka eman.

2.1.1 Transmisio informala

Esan bezala, transmisio informalarri eta honen etenari lotutako diskurtsoak elkarrizketa askotan jo izan dira noketaren galeraren erantzuletzat. Juan Martin Elexpuruk esaterako, 60. hamarkadako euskararen galera orokortu batekin lotuz, noketaren galera transmisio informal honen baitan kokatzen du. Nahiz eta fenomeno hau azaltzeko arrazoi garbirik ez aurkitu:

“Etorri zanian ya euskararen galerako prozesu hori eta abar. Ba lehenengo bueno ba familixa barruan ez? Orduan eh bueno aittak igual itten jotsanan semiai hika baina alabiai zuka, eta amape bai. Eta hori izan da, ba bueno... Zergatik dan hori? Hala izen dan... Ba ezta errez-erreza be esplikatzen. Hori igual ezta kitt faktore psikologiko, soziologiko, matxismua be sartuta dao duda barik... Holako koktel bat dago ez? Neri pixkat zaila itte jatena berbalizatzen”.

Transmisio informalean emandako eten hori, noketaren galeraren zio gisara ikusten dute elkarrizketatu ezberdinek; belaunaldi ezberdinetako pertsonak gainera. Esaterako, adinez alde nabarmena duten bi elkarrizketatuk —batek 33 eta besteak 67— adierazten dute etxeetan emakumeei noka hitz egiterakoan eten bat egon zela. Beraien hitzetan, eurei aitak tokaz hitz egin izan die beti, baina ez aitak eta ezta amak ere, beraien arrebei ez diote inoiz noka eman. Etxean hitanoa jaso duten emakumeak elkarrizketatu diren arren, esan liteke etxe batzuetan bederen eten hori egitate erreal bat izan zela/dela. Garrantzitsua da bestalde, eten honen nolabaiteko “erruduntasuna” ez dela diskurtsoetan behinik behin emakumeen —amen— gain erortzen.

Elkarrizketatu gehienen arabera beraz, etxeak noketaren galeran presentzia handia izango du. Hau da, noketa etxean ez den beste egoera batean ezin izango da ikasi elkarrizketatu gehienen arabera:

“Ez ba gero karo, ba hori emakumiak gutxiao itten dabenez, ba transmitiu be gutxiao itten don, orduan... Ta emakumiena etxakine —mutilek—, ez bon etxian entzuten” (Maialen, 30. Noka trantsizioa).

Hala ere, puntu honetan komenigarria da Paula Kasares hizkuntzalariak transmisio kontzeptuaren inguruan egiten duen gogoeta bat berreskuratzea: “kontzeptuak bere baitan duen ideia goitik behetikoa eta noranzko bakarrekkoa, gurasoengandik seme-alabengana edo helduengandik haurrengana doana, ez da egun euskal hiztun berriak hazten diren testuinguru guztiak biltzeko gai” (Kasares, 2014: 27). Tokaren kasuan adibidez, aurreko puntuetan ikusi dugu pertsona batzuek hizkuntza-mudantza hori lantokie-

tan egiten dutela. Hau da, tokaren kasuan badirudi, ez dela derrigorra toka hiztun izateko transmisio informal baten bidez jasotzea berau. Esan liteke, pertsonaren gogo-nahiak hizkuntza bat edo bestea erabiltzeko, eta familiarik kanpoko harremanek ere zerikusia izango dutela hizkuntza hautuetan. Kasaresen (2012: 42) arabera beraz, transmisioak ez du zertan era bertikalean izan beharrik. Modu horizontalean, hau da, berdinen artean ere izango da transmisio une edota ekintzarik; transmisioa belaunaldien artean eta adinkideen artean emango den fenomeno izango da. Autore honek oro har, orain dela gutxi arte transmisioaren inguruan garatutako nozioak ezbaian jarri ditu. Hala nola, eta bertikal-tasun eta horizontaltasunaz gain, transmisio formal eta informal kontzeptuen gaineko kritika bat ere burutzen du.

Gaur egun, eta behatutakoaren arabera noka ez dago kasik kalean presente. Baina elkarrizketatu batek honako adibidea jartzen du, noka ikasi ez zuen beraien adineko gizon baten inguruan:

“Ze adibidez Xabier gurekin ibili izen don kuadrilan bizi guztian, baina etxon itten noka. Neri be toka itten joztan. Ze karo, harek etxian etxonan entzungo, bi anae dittun da!” (Lierni, 59. Toka-Noka).

Beraz, adibide honekin ikus genezake, noka eremu publikoan presente zegoen garaietan ere, etxean jasotzen edo entzuten ez zuten gizonak ez zutela berau egiten. Nahiz eta, gaur egun eta fabriketako adibidearekin argi eta garbi ikusten dugun, tokarekin berdinen arteko transmisio horizontal baten bidez ikasten dutela berau gizon edo mutil asko eta askok. Honen harira, Jone Miren Hernándezek, gazteen euskararen erabilerari buruz planteatzen duena etorri zait gogora: “Gazteek zergatik ez duten euskaraz egiten” galdetzea baino, galdera hau egin beharko genukeela: “Zer eskaintzen die euskarak gure gazteei?” (Hernández, 2011: 603). Galdera hauek, subjektu eta objektuak aldatuta egin genitzake gizonak eta noketaren erabileraren inguruan. Hau da, “zer eskaintzen die nokak Antzuolako gizonari?”.

Hizkuntza mudantzaren atalean, aipatu da haurtzarotik gaztarorako saltoan, mutil batzuek hitanoa “egin behar” batekin lotzen dutela. Beraien identitate maskulinoa garatzen laguntzen diela esan liteke hipotesi gisara. Hori horrela, eta oraindik ere kontu hau ikertzeko dagoela azpimarratuz, badirudi nokak ez diela gizonari tokak bezain beste beraien identitate maskulinoa garatzen laguntzen. Esan nahi dut, balitekeela gizonak noketa ez ikasi eta erabiltzearen zergatietako bat, identitatearen eratzearekin lotuta egotea.

**Aipatu da
haurtzarotik
gaztarorako
saltoan, mutil
batzuek hitanoa
“egin behar”
batekin lotzen
dutela. Beraien
identitate
maskulinoa
garatzen
laguntzen diela
esan liteke
hipotesi gisara.**

Transmisioaren kontua eta euskararen galera baten erruduntasunarena, emakumeak eta euskara lotzeko bi bide bakarrak izan dira urte luzeetan.

Laburbilduz, eta puntu honetan ikusi dugun gisara, transmisio informalarri garrantzi handia jartzen diete elkarriketatuek, batez ere, noketaren galeraren inguruko argudioak bilatzerakoan. Baina jada ikusi dugu, toketaren biziraupenerako transmisio informalak garrantzia eduki duen arren, transmisio horizontal baten bidez ere gaur egun Antzuolako mutilek ikasten dutela berau.

2.2 Euskararen galera: emakumeak “errudun”

Transmisioaren kontua eta euskararen galera baten erruduntasunarena, emakumeak eta euskara lotzeko bi bide bakarrak izan dira urte luzeetan. Hau da, urte luzez eta hizkuntza eta emakumeak lotuz, bi kontzeptu hauen inguruan aritu izan dira ikerketa eta ikertzaile gehientsuenak.

Jakina da, 60. hamarkadan emakumeek eta batez ere nekazal eremu eta herri txikietakoek, neurri batean edo bestean euskarari uko egin ziotela (Amonarriz, 1995: 89). Edota hau erabiltzeari neurri batean behintzat, utzi ziotela. Beti ere, orokortu gabe; nekazal eremuetako edota herri txikietako emakume guztiek ez baitzieten utzi euskara erabiltzeari.

Ikerketa honen baitan ere, arrazoi honek pisu nabarmena izan du noketaren galerari buruzko erantzunetan. Adibidez, Elexpuruk hitanoaren beraren galera, euskararen galerarik gabe ezin dela ulertu azpimarratzen du bere elkarriketan; nahiz eta ondoren aztertuko ditugun beste aldagai batzuk ere zerikusi nabarmena izan zezaketela aitortu.

Antzuola ere, herri txikia izaki eta “nahiko” nekazal eremukoa, elkarriketatutako emakume batzuk aitortzen dute beraien gaztaroan gazte-lerak presentzia nabarmena zeukala euren bizitzako egunerokotasunean.

Errealitate honekin lotuz, noketaren galerari buruz galdetuta honako erantzuna eman zuen Liernik (59, Toka-Noka):

“Ba igual hori? Ba igual izen leiken hori gutxiao berba itten zala nesken artian euskeria? Eta orduan... horrekin lotuta? Ze karo hitanua be azkenian, zenbat eta gutxiao in ba gutxiao erabiltzen don”.

Honen harira, aipatutako fenomeno hau azaltzeko, Joxe Azurmendik 1964. urtean idatzi zuen artikuluan adibidez, emakumearen izaera naturala omen den “ispilu-zaletasunarekin” lotzen zuen euskaraz ez hitz egitea. Idazlearen arabera, emakumearen pertsonalitate ahulagoak, hauek kanpoko moda eta hizkuntza ohiturei atxikitzea baitakar (Azurmendi, 1964: 66).

Era honetara, urteetan Azurmendik aipatzen duen “ispilu zaletasunaren” eta emakumeek hizkuntza aldatzeko duten joeraren azalpen gisara, “prestigioaren” teoria ageri zaigu. Hau da, gurean zein atzerrian sarri esan izan da, emakumeek gizonezkoek baino errazago islatzen dituztela gizartean indarrean eta prestigioa duten baloreak. Baina Hernández eta Altunak (2017: 135) prestigioaren teoria horri, sustraiak harrotu eta praktika ezberdinen muinean dagoen arrazoiak ohartarazten gaituzte. Ikerlari hauen arabera, gizonezkoen eta emakumezkoen hizkuntza erabileran edota hitanoaren erabileran kasu honetan, dagoen aldea azaltzeko unean, prestigioaren teoria baino haratago begiratu beharko dugu. Hau da, emakumezkoen kasuan hizkuntza erabilerak prestigioarekin nolabaiteko lotura bat izango du, baina jarrera horren arrazoa, muina, hauen botere eza izango litzateke.

Bestalde, harrigarria da nola noketaren galera soilik emakumeen hizkuntza portaeren gain erortzen den. Elkarrizketatu guztiek noketaren galeraren zergatitzat, emakumeen hizkuntza ohiturak nabarmentzen baitituzte. Hau da, noketa ez da soilik emakumezkoek hitz egiten duten hitanoaren tratamendua. Honen bestez, momenturen batean gizonezkoek ere berau hitz egiteari utzi ziotela iradoki genezake. Nahiz eta honetarako arrazoiak ezberdinak izan litezkeen; edota arrazoi hauek, emakumeen hizkuntza portaeren aldaketari loturik egon litezkeen. Baina errealitate bat da, eta nahiko ezkutuan dagoena gainera —ez baita elkarrizketa batean ere azaldu— gizonezkoek noka hitz egiteari ere utzi ziotela.

2.3 Eremu publiko eta pribatuaren arteko banaketa

Orain artean, transmisioaren eta euskararen galeraren argumentuak jorratu dira. Atal honetan ordea, espazio publiko eta pribatuaren arteko banaketak, zer nolako eragin izan zezakeen noketaren galeran aztertuko dugu.

Hasteko garrantzitsua litzateke zehaztea, eremu edo espazio publikotzat zer jotzen dugun, eta pribatuan zer gelditzen den.

Esan genezake, bizitza soziala bi esfera hauen artean bana genezakeela, hau da, alde batetik bizitza publikoa legoke eta bestetik, pribatua. Bi esfera hauek antagoniko gisa irudikatuak eta ulertuak izan diren arren, elkar elikatzen diren bi espazio gisa hautematea komeni da. Hala nola, mundu publikoa, gizonek gizonentzat sortutako espazioa izango da. Non arriskua, independentzia, lehiakortasuna eta oldarkortasuna ezin bestekoak izango diren, mundu horretan harremantzen jakiteko. Mundu pribatua bestalde, mundu publiko horretatik kanpo gelditu direnek osatuko dute, alegia, emakumeek. Hau horrela, espazio publikoa

Elkarrizketatu guztiek noketaren galeraren zergatitzat, emakumeen hizkuntza ohiturak nabarmentzen baitituzte. Hau da, noketa ez da soilik emakumezkoek hitz egiten duten hitanoaren tratamendua. Honen bestez, momenturen batean gizonezkoek ere berau hitz egiteari utzi ziotela iradoki genezake.

Nahiz eta emakume askok noketa eta baita toketa egiteko soltura eduki, behin ezkondu eta seme-alabak hasitakoan zukarako trantsizio moduko bat hasi zitekeen. Behin hizkuntz ohitura hori hartuta, nahiko logikoa dirudi hitanoa praktikatzeko ohitura hori galtzea.

gehiago baloratuko da, bertan hartu behar diren arrisku eta bizi irauteko estrategiak direla eta (Lorente, 2006).

Elkarrizketatu batzuen arabera, emakumeen eta gizonen sozializazio eremu ezberdinduetan egon liteke gakoa noketaren galeraren zio bat aurkitzeko:

“Ta zeatik uste don alde hori daola hain haundixa (Gizon eta emakumeen hitano erabileraren inguruan)? Etxakinat. Ze gaur egun ya igual etxaukan zentzuik. Ze lehen igual tabernan da gizonak gehixao ibiltzen zittunan, ta horreatik hori mantendu zonan... Etxakinat hola dan ehhe... Holako zeoze izen leike? Etxakinat” (Maialen, 30. Noka trantsizioa).

Maialenen arabera, toketa eremu publikoan mantentzea, garrantzizkoa izan da gizonak hitanoari eusteko. Goiko ataletan ikusi dugu, toketak Antzuolako kaleetan presentzia nabaria izateak, mutil gazteen hizkuntza mudantza ahalbidetzen duela; nahiz eta, mutil gazte hauek hitanoaren transmisioa era informal batean ez jaso. Hau da, toketa kalean egoteak, hitanoaren transmisioa horizontala ahalbidetzen du.

Bestalde, oso adierazgarriak dira, Maria Luisak (90, toka-noka) behin elkarrizketa bukatuta, baina oraindik grabagailua martxan zegoela adierazitako hitzak:

“Eske baakin zer? Gero juteittun seme alabak eta etxetik, eta gizonakin ez haiz hasiko hika berriketan... Orduan ba ohitu itte haiz zura. Erak igual ba ertetze zittunan gehixuao ero, baina gu...”.

Esaldi honen baitan hainbat datu aurki genitzake. Batetik, eta nahiz eta hitanoaren arau esplizitu bat ez izan, bi pertsonak soilik adierazi dute beraien gurasoek, edota beraiek bikotearekin, hitanoz hitz egiten dutela. Hau da, badirudi nahiz eta hitanoak konfiantza eta gertutasun bat adierazi, intimitaterako ez dela hizkuntz tratamendu egokia. Bestetik, esaldi honek argi eta garbi erakusten digu, bizitza sozialaren banaketa dikotomiko honen, hau da, espazio publiko eta pribatuaren arteko bereizketa honen, noketaren galeran izan zuela eraginik. Nahiz eta emakume askok noketa eta baita toketa egiteko soltura eduki, behin ezkondu eta seme-alabak hasitakoan zukarako trantsizio moduko bat hasi zitekeen. Behin hizkuntz ohitura hori hartuta, nahiko logikoa dirudi hitanoa praktikatzeko ohitura hori galtzea. Gizonak ordea, eremu publikoan egin izan dute bizimodua, izan lantokia, izan taberna... Beraz, garai bateko gizonak aldatu zuten hizkuntz ohitura bakarra emaztearekin izan zen. Honi zu ematea izaten baitzen ohikoena, baina tokak oso presente jarraitzen zuen egunerokoa.

3. HIZKUNTZ SOZIALIZAZIOA

II

Noketaren galera bat egon dela ezin ukatuzkoa da; baita bien bitartean toketak bizirik iraun duela esatea ere, errealitatearen isla litzateke. Hau horrela, aurreko puntuan ikusi ahal izan dugu, zer nolako argumentuak edota zioak ematen dituzten elkarrizketatuek noketaren galeraren inguruan. Baina “hizkuntza sozializazioaren” ideia ekartzea gustatuko litzaidake honako atal honetan. Hau da, noketaren galera honetan eta toketaren biziraupenean zer nolako eragina izan du hizkuntzaren —kasu honetan hitanoaren— inguruan eman den sozializazioak?

Hizkuntza sozializazioaren paradigma honetatik, ikertzaileek haurrek beraien eguneroko bizitzan egoki parte hartzeko, zer nolako hizkuntza portaerak dituzten ikertu izan dituzte. Hizkuntza sozializazio honen ikuspegitik, eta Kasaresen hitzetan (2012: 21):

“Haurrak hizkuntzaren erabilerarako arauak jabetzen dira hizkuntza gizarte jardueretan nola erabiltzen den ikusita eta egoera horietan parte hartuta. Beraz, haurrek hizkuntza —kodea— ez ezik hizkuntza erabiltzeko arau sozialak, hizkuntzen arteko hierarkia eta halakoak ere barneratzen dituzte. Sozializazio elebiduna izan duten haurrek bi hizkuntzak ikastearekin batera bi kodeak nola erabili, non, norekin eta zertarako, bi kodeak noiz bereizi eta noiz nahasi ere ikasten dute”.

Beraz, esan liteke hizkuntza bat, edota gure kasuan, hizkuntz tratamendu bat ikasterakoan, haurrak honen inguruko arauak gain, hizkuntza edota hizkuntz tratamendu horren inguruko uste, balore edota pertzepzio batzuk ere hautematen eta nolabait esateko “ikasten” dituela.

Hala nola, urteetan zehar hitanoaren inguruan nolabaiteko “ideologia” edota uste negatibo batzuk ere sortu dira. Ondorengo atalean, sozializazio honen eraginez barneratutako uste edota balio negatibo hauek zeintzuk diren analizatuko da. Eta uste eta balio hauen inguruko irakurketa bat egiten saiatuko da; generoaren aldagaia erdigunean jarritz.

3.1 Hitanoaren inguruko uste eta balioak

Hitanoaren inguruko uste eta baloreen inguruan sakon sartu aurretik, komenigarria litzateke aipatzea oraindik ere euskararen inguruan egon litezkeen uste batzuk. Euskara urte luzez zilegitasun ezaren baitan murgilduta egon izan da. Hizkuntzak jasan izan dituen erabilera eta ezagutza debekuak medio; euskararen inguruan sortu den “erabilgarritasun ezaren” ideiatatik, edota euskara prestigiorik gabeko hizkuntza gisa aur-

**Esan liteke
hizkuntza bat,
edota gure
kasuan, hizkuntz
tratamendu bat
ikasterakoan,
haurrak honen
inguruko arauak
gain, hizkuntza
edota hizkuntz
tratamendu
horren inguruko
uste, balore edota
pertzepzio batzuk
ere hautematen
eta nolabait
esateko “ikasten”
dituela.**

Argi ikusten da hitanoaren-ganako uste eta balore hauek ez direla neutroak. Hau da, hitanoari atxikitzen zaizkion baserritartasun edota zakartasun hau, gizonezko bati hobeto joaten zaiola, emakumezko bati baino.

keztu izanagatik... Euskararen zilegitasun ez honen zergatiak andanak izan baldin badaitezke ere, egitate erreal bat da, euskarak poliki-poliki berreskuratu duela legitimitatea azken hamarkadetan.

Garrantzitsua iruditzen zait honako ideia hau presente izatea, ondoren hitanoaren inguruko uste eta balioek, euskararen beraren zilegitasun edota erabilgarritasun ez honekin zerikusia izango baitute.

Hala nola, hitanoari lotutako uste eta pertzepzioen inguruan hitz egin denean, hizkuntza-tratamenduari lotu izan zaion kategoría “Baserritartasunarena” izan da. Antzuolan ere, eta elkarrizketa ezberdinetan gainera, baserriarekin lotu izan da hitanoa. Gainera, harrigarria da, baina adin ezberdinetako pertsonak lotu izan dute baserriarekin, edota nolabaiteko nekazal ingurune —herri txikietakoa errealtate— batekin hitanoa.

Maialeni (30. Nokara trantsizioa) adibidez, hitanoa jendeak zerekin lotzen duen galdetuta, ondorengo erantzun zuen: “*Pueblerino total, bai. Ba herri txiki bateko gauza bat mouan! Baserritarrena*”.

Hitanoa baserriarekin eta herri txikiarekin lotzeak, printzipioz ez luke ezer “txarrik” ekarri beharko hitanoaren legitimazioan edota honen erabileran. Baina, baserriaren eta baserritarren inguruan hainbat gutxiespeneko estereotipo izan dira, oraindik ere bizirik jarraitzen dutenak³. Baserritarrak ez du izan Euskal Herrian aparteko estatus sozialik. Hala nola, hitanoa baserritartasunarekin erlazionatzean, hizkera “baxu” edo “triste” gisara ikusten dute beste elkarrizketatu batzuek. Hau da, kategoría edo estatus gutxiko pertsonen hizkeratzat.

Bestetik, “baserritartasunaz” gain, sarri elkarrizketetan azaldu den beste hitz bat “zakartasuna” izan da:

“Zeekin lotzen dozu hika? Ba igual pixkat hizketa zakarra da, ez?”

(Mikel, 22. Toka).

Baina zakartasun kontzeptu edota pertzepzio honen inguruan, badira emakumeen eta gizonen erabileraren arteko pertzepzio ezberdinak. Honela jaso ahal izan nuen nire koadernoan, taberna batean hitanoz hitz egiten ez duen 54 urteko emakume baten pertzepzioa:

“Ze neska batekin hika da, ba hola takarra bezela ero. Mutil bat ba bueno... baina neskia ba takarra bezela... Eztakitt...”

Esaldi honetan beraz, argi ikusten da hitanoarenganako uste eta balore hauek ez direla neutroak. Hau da, hitanoari atxikitzen zaizkion baserri-

tartasun edota zakartasun hau, gizonezko bati hobeto joaten zaiola, emakumezko bati baino.

Bestetik, eta toka-noka binomioa gaitzat hartuz, badirudi toka eta no-karen artean ere ezberdintasun nabarmena dagoela. Honela dio Maialenek (30. Nokarako trantsizioa) ea toka hitz egiten duen galdetuta:

“De hecho gainea toka ittiana planteau in bijonat, ze oso “basta” ikusten non”.

Pertsona bakar batek esandako aipua da, baina aurretik dauzkagun dauak kontutan hartuz, eta Antzuolako mutil gazteek toka soilik hitz egiten duten garai honetan, badirudi tokak maskulinitatea errepresentatuko lukeela herrian. Hau da, Maialenek adibidez, nokarako saltoa eman du; bera eta beste bi lagun direlarik neska gazte bakarrenetariokoak noka mintzo direnak. Hau horrela, tokarako saltorako badirudi beste era bateko barrera bat ere badaukala. Noketan ez bezala, toketan oso “basta” edo zakar ikusten baitu bere burua. Hau da, lehen ikusi dugu haurtzarotik gaztetasunerako saltoan ematen dela mutilen hizkuntza-mudantza hori; toka nolabaiteko gizontasunerako ate moduko bat bihurtzen delarik. Hori horrela hipotesi gisara esan genezake, guztiz maskulinizatuta dagoen hizkuntz eremu batera sartzean, Maialenek bere burua “basta” gisara ikusten duela; tokarako saltoa nahiko zail egiten zaiolarik.

Honekin lotuta, Anek (25. Nokarako trantsizioa) hitanoa eta maskulinitatearen arteko harreman zuzen bat aipatzen du, Antzuolan hitanoa zerekin lotzen den galdetuta:

“Zeekin lotzen don antzuolan hika? Nik nere hika? Ez, hik hire hika ez. Bestela herrixan, generalian... Hombre ba maskulinua Antzuolan. Baina hori adibidez Bergan be, Antzuolako hikan bisinua maskulinua jaukane, hor ehhe: Guaztan moxea! Ta moxian najaok eta... Holako kontuak imitatzen ibiltzen dienian mokoluak, beti maskulinotik da. Orduan esango nuke, proiektatzen dana hika maskulinua dala, por lo cual maskulinidadia”.

Berak oso argi ikusten du bien arteko lotura hori. Eta egia esan, baliteke Maialenek tokaren inguruan egin duen baieztapen horren atzean ere maskulinitateari lotutako nolabaiteko ideia bat egotea. Baita, emakumeak hika entzutean, takar sentazioa ematen diola aitortzen duen tabernako emakumeak ere; posible litzateke gizontasunaren ideiarekin lotzea hitanoa. Hizkuntza erabat maskulinizatu batekin alegia. Hori horrela, emakumei “okerrago” joango zaie hitanoz aritzea; feminitatearekin talka egingo lukeelako tratamenduak.

**Possible litzateke
gizontasunaren
ideiarekin lotzea
hitanoa.
Hizkuntza erabat
maskulinizatu
batekin alegia.
Hori horrela,
emakumei
“okerrago”
joango zaie
hitanoz aritzea;
feminitatearekin
talka egingo
lukeelako
tratamenduak.**

Konfiantza eta gertutasun hori, hitanoak eskaintzen duen faktore guztiz positibo gisara ikusten dute beraz hitanoz aritzen diren pertsonak. Hau da, zukari formaltasuna atxikiko liokete elkarrizketatu gehienek eta hitanoari berriz, informaltasuna, konfiantza edota gertutasuna.

Bestalde, hitanoarekin sarri lotu izan den beste balio bat “errespetuarena” izan da. Hitanoa pertsona batzuentzat errespetu ezaren, sinonimo izengo litzateke. Honela dio Maripik (54. Hitanorik ez), bere etxean hitanoaren inguruan zegoen pertzepzioaz galdetuta:

“**Eta zerekin lotzen dabe zure etxian hitanua?** Amak beti esaten zeban, beari etxakola gustatzen, errespeto faltia eta... Eliziak ero abadiak ero esandakua izengo zan? Eztakitt zer... Baina... Ez, ez... Gu eh. Gero beape ez ahiztekin eta anaiekin eta be ez, keba... **Eta zuen artan erabiltzia ero be gaizki ikusten zeban? Baiii, baaaaiii...**”.

Hau horrela, guraso kontserbadore eta eliz giroko pertsonen hitanoaren ganako uste eta pertzepzioak azter genitzake esaldi honen bidez. Errespetu falta gisara ikusten zuten hauek hitanoka mintzatzea. Honen harira, etxeetan eta eremu pribatuan, aurretik aipatu dugun transmisio informalaren eten bat etorriko litzatekeelarik.

Esan liteke errespetuaren kontua, konfiantza eta gertutasunarekin disputan eta tentsioan egongo litzatekeela, eta honen ondorioz gizarteko sektore kontserbadoreenak ez zutela begi onez ikusten hitanoa. Konfiantza eta gertutasuna baitira, hitanoz mintza ohi direnek, berau deskribatzeko erabiltzen dituzten hitz ohikoenak.

Konfiantza eta gertutasun hori, hitanoak eskaintzen duen faktore guztiz positibo gisara ikusten dute beraz hitanoz aritzen diren pertsonak. Hau da, zukari formaltasuna atxikiko liokete elkarrizketatu gehienek eta hitanoari berriz, informaltasuna, konfiantza edota gertutasuna.

Baina puntu honetantxe aurki genezake emakume eta gizonen arteko hitano erabileraren aldearen zergatietako bat. Hitanoak eskaintzen duen gertutasuna edota konfiantza, askoren ustez gehiegizkoa litzateke. Hau da, errespetuaren marra gorria pasako luke:

“Nik Errezilgo lagun (emakume) batzui in izen jet hika. Ta esan izen dozte ez itteko erei hi. **Ta zeatik usteozu etxakuela gustatzen?** Ba igual gertukuegixa pentsauko jakue? Ero, errespetu faltia ero?” (Jesus, 67. Toka-Noka).

Ezinbestean fenomeno hau ulertzeko berriz ere, Lakoff hizkuntzalari Estatu Batuarren lana ekarri beharko dugu gogora. Autore honen arabera, emakumeak lirateke moralitatearen gordetzailak, eta hori hizkuntzan islatuko litzateke (Lakoff, 1981:84).

Honek, eta guraso moralista eta elizgizonen diskurtsoek lagunduta, hau da, gehiegizko konfiantza eta gertutasunak errespetu falta eta bekatuak bideak zabaltzen dituenaren ideiak, emakumeek poliki-poliki hitanoz mintzatzeari uztea ekarriko luke. Berriz ere, Lakoffen hitzak erabiliz, ondorengo dio bi hizkuntza tratamendu bereizten dituzten hizkuntzen inguruan:

“La regla de cortesía la encontramos por ejemplo en las lenguas que distinguen entre tú y usted; cuando se emplea el usted, el efecto es crear distancia entre el hablante y el oyente” (Lakoff, 1981: 102).

Distantzia markatzearen arau hau, emakumeek gehiago erabiliko dute gizonetakoekin baino; nahiz eta, gizonetakoekin emakumeetakoekin eta estatus sozial ezberdin bat duten beste gizon batzuekin ere, erabiliko duten.

Baina bada Lakoffek bere lanean jasotzen duen kortesiazko beste arau bat ere; adiskidetasunarena, arau hau sinpatiarenean adierazle litzateke. Honen arabera, gizonen hizketaldietan adiskidetasuneko arau honek pisu nabarmena dauka. Hau da, gizonen “anaitasuneko” harremanak eraikiko dituzte beraien artean (*Ibid.*: 123). Hau horrela, esan genezake tokaren biziraupenak Lakoffek aipatzen duen arau honekin ere zerikusia izatea. Gizonetakoekin “anaitasuneko” harremanak eraikitzeke, hitanoak eskaintzen duen konfiantza eta gertutasuna aparte osagaiak bailirateke.

Beraz, hitanoak berez eskaintzen duen konfiantza eta gertutasun honek, gizon eta emakumeen erabileran alde markatuko luke. Baita honen inguruan, eta hizkuntza sozializazio baten bidez, gehienbat emakumeek barneratu dituzten errespetu marken uste eta pertzepzioek ere.

Esan genezake beraz, hizkuntza sozializazio baten bidez barneratzen ditugun hizkuntza baten gaineko uste eta balioek emakume zein gizonen hitanoaren erabileran eragin nabarmena dutela. Are gehiago, esan liteke, emakume zein gizonen ezarritako genero rolek badutela eraginik hizkuntza baten erabileran; gure kasuan hitanoaren erabileran, edota honen erabilera ezean. Baserritartasuna edota zakartasuna egoki ezkontzen baitira maskulinitate hegemonikoarekin; baina ez dira feminitate hegemoniko batentzat adjektibo egokienak.

4. HITANOAREN INGURUKO PARADIGMA BERRIA

Uste eta balio negatiboez gain, badirudi gaur egungo Antzuolako gazteriak hitanoari beste balio batzuk atxikitzen dizkiola. Hori dela eta, analisiko azken atal honetan, hitanoaren inguruko paradigma edota

Beraz, hitanoak berez eskaintzen duen konfiantza eta gertutasun honek, gizon eta emakumeen erabileran alde markatuko luke. Baita honen inguruan, eta hizkuntza sozializazio baten bidez, gehienbat emakumeek barneratu dituzten errespetu marken uste eta pertzepzioek ere.

diskurtso berriez hitz egingo da. Hauek sakon aztertu eta analizatzeko asmoz, atala bi puntu ezberdinetan banatua izan da. Batetik, hitanoa “label” edota “pedigri” adierazle izan litekeela Antzuolako gazte batzuentzat, suma genezake lehen puntuaren bidez. Eta bestetik, hitanoa emakumeentzat, ahalduntzeko tresna baliagarri bat izan litekeen edo ez aztertuko da bigarren puntuan.

4.1 Hitanoa “pedigri” adierazle

Nahiz eta arestian aipatutako uste eta balio negatibo horiek oraindik ere bizirik jarraitzen duten, gaur egungo Antzuolako gazteek beste be-turreko batzuekin begiratzen diote hitanoari.

Zentzu honetan, elkarrizketatutako bi mutil tokatzaileek eta nokarako trantsizioa egin duten bi emakumezkoek⁴, nortasunarekin eta nolabaiteko euskal “pedigri” batekin lotu izan dute hitanoa beraien elkarrizketetan. Hitanoak “benetakotasun” zigilu gisako bat, eskaintzen duelarik neska zein mutil gazte hauentzat.

“Ze emuten dotzu zuri hikak?” Nei hikak emuten dostan gehixena da nere nostasuna ero, identifikatzen naben gauza bat dala. Eske azkenian eh, guk eukitzeitu gure burua bilatzia ta eztakitt ze... Ta hori da gauza bat txiki txikittatik jaso dotena, nahi dotena nere semiak jasotzia, nahi dotena Antzuolan eh erabilera haundixaua eotia... eta, eta nere nortasunan parte dala pentsatze jat hika” (Erik, 33. Toka).

Goiko lerroetan aipatu bezala, badirudi hitanoaren inguruko diskurtso edota ideologia berri hau, mutil zein neska gazteek konpartitzen dutela:

“Eta hik zeekin lotzen don hitanua?” Nik jatortasunakin. Euskal jatortasuna. Hau da, euseria... O sea, euseria ez hurrengua. Tipo ba “matricula de honor” euseraz bezela. **O sea lotzen don hizkuntza erabilera maila altu batekin?** Bai, hori don. Igual eh, berorika baten batek dominatzen bajon ba friki bat don, oso ondo... ba iguala, o sea, ez friki estiloa baina bai. Asko dominatzen don hizkuntzia, asko” (Maialen, 30. Nokara trantsizioa).

Ane (25, nokara trantsizioa) aldiz haratago doa hitanoaren galeraren inguruan galdetuta. Aspaldidanik Euskal Herrian aski ezaguna den hizkeren arteko antagonismo bat ere plazaratzen du bere hitzetan:

“Ze suposauko luke hika galtziak?” Nik uste dot gure nortasunan parte haundi bat galdu ingo litzakiela. Gure... eztot esan nahi danok kaletarrak... baina bai, homogeneizau ingo ginake eta nortasunan zati bat galduko ginuke

eta... Ta bebai uste dot, hika galtzia izengo litzakiela ba hor... euskera formalak, ero batuak, oh neetako nortasun baekua dan herri horrek, ba konkistauko lukien beste eremu bat”.

60. hamarkada inguruan euskara batua sortu zenetik, Anek aipatzen duen antagonismo horrek presentzia nabarmena izan du Euskal Herrian. Hau da, euskara batua “liburuko hizkeratzat”, “plastikozko hizkeratzat” edota “benetakoa” ez den mintzairatzat hartua izan da. Euskalkiak aldiz, edota herri hizkerak, nolabaiteko “benetakotasun” batekin lotu izan dira (Ortega et al., 2016: 154). Badirudi gaur egun Antzuolako gazteek, hitanoa ere bigarren multzo honetan sartuko luketela, “benetakotasun” izaera bat, edota herri identitate bat eraikitzen lagunduko lukeelarik.

Gai honi buruz asko teorizatu duen ikerlari bat Kathryn Woolard antropologo Estatu Batuarra litzateke. Autore honen arabera, Mendebaldeko mundu modernoan hizkuntzen boterea sostengatzen duten bi hizkuntza ideologia nagusi aurki genitzake: Anonimotasuna oinarri duen sistema ideologikoa, eta “benetakotasunarena” (Woolard, 2008: 180).

Ikerlariaren hitzei jarraiki, honela deskribatzen du Woolardek “anoni-matuaren” ideologia:

“Dins una ideologia de l’anonimat, l’autoritat lingüística d’una llengua estàndard comuna no és localitzada, sinó desarrelada i universalista. D’acord amb aquest raonament, les llengües públiques poden representar tothom i ser usades igualment per tothom, precisament perquè no pertanyen a ningú en particular” (idem,..).

Honen bestez esan liteke Batuaren kasuan, sorreratik dela “anonomotasun” balioz jantzitako aldaera. Denen hizkuntza izateko eta ez inorena bereziki, denon euskararen eta hizkuntza ofizialaren funtzioak hartzeko diseinatua izan baitzen (Ortega et al., 2016: 152).

Anonimotasunaren ideia honi kontrajarririk, eta Aneren (25. Nokarako trantsizioa) hitzetan argi eta garbi islatzen zen gisara, “benetakotasunaren” —*Autenticitat*— hizkuntz ideologia legoke. Ideologia hau, hizkuntza gutxituekin lotzen da, eta tokiko balio handia izango du (Woolard, 2008: 183).

Beraz, Woolardek egiten duen banaketa honen arabera, ikus genezake, Antzuolako gazte hikatzailen diskurtsoak “benetakotasunaren” ideologia honetatik eratorriak liratekeela. Hau da, elkarrizketatutako gazte hauen aipuetan, nahiz eta, goiko atalean aipatu ditugun uste eta balio

***Euskalkiak aldiz,
edota herri
hizkerak,
nolabaiteko
“benetakotasun”
batekin lotu izan
dira (Ortega
et al., 2016: 154).
Badirudi gaur
egun Antzuolako
gazteek, hitanoa
ere bigarren
multzo honetan
sartuko luketela,
“benetakotasun”
izaera bat, edota
herri identitate
bat eraikitzen
lagunduko
lukeelarik.***

Emakumeei hitanoz aritzeak sentipen kontrajarriak eragiten dizkiete. Hau da, esan genezake ekintza berberaren aurrean — hitanoz hitz egitea—, emakume zein gizonek ez dituztela sentsazio edota bizipen berberak.

negatibo batzuk presente egon, orokorrean hitanoa, nolabaiteko nortasun edota euskalduntasun “benetako” batekin lotzen da. Badirudi, identitatea eraikitzen laguntzen dien pieza garrantzitsuetako bat dela hitanoa Antzuolako gazteentzat.

Baina, generoaren aldagaiari erreparatuz, esan genezake egitate, ideologia edota sentipen honen aurrean, emakume eta gizonezkoek bizi dituzten sentipenek ez dutela batere antzekotasunik. Emakumeen kasuan, “benetakotasun” sentipen honek, azaltzen nahiko zaila den ondoez antzerako bat eragiten du; noketaren erabileran eragin zuzena izango duena. Nokarako trantsizioa egin duten bi emakumeen hitzetan aurki genitzake sentipen honen inguruko hitzak:

“Ze emuten don noka hitz ittiak? Aber askotan be bai produzitzen joztan sentimentu bat negatibua dana, ta don superioridadia. Ta hori etxaten gustatzen. Ta hori don pixkat ainhon kontua eta... Osea ni jutia Amaia jauregina, eta nik AmaiaJauregiri, justo ingo notzake...Bere perfilaatik. Baina pentzatzen jaten, jutia superioridadetik, eta orduan ba hori be etxaten gustatzen. Eta hori be produzitzen joztan... usten dot neurtu in bidala... Etxakinat ehh... igual norbean konplejuak dittun ehhe... Zaindu in bidala inor gaizki ez sentitzeko bez... Por que horrek azkenian kontraproduzentzia... **Baina zeatik uste don baten bat gaizki sentiu leikiela hikan berba ittearren?** Ba eztaukalako dominixoik, eta... igual bere kontzientziak esaten jaolako hika in biko nuke baina ezta... Eta ba zuka in biot, eta zu zabitz hika eta ni zuka, eta...Tonto bezela. Como que zu eskaloe bat gorao zare...” (Ane, 25. Nokarako trantsizioa).

Beraz, goiko aipuan islatzen den gisara, emakumeei hitanoz aritzeak sentipen kontrajarriak eragiten dizkiete. Hau da, esan genezake ekintza berberaren aurrean —hitanoz hitz egitea—, emakume zein gizonek ez dituztela sentsazio edota bizipen berberak. Zentzu honetan, azpimarra genezake generoak izan litekeela nolabaiteko zerikusirik egitate honetan.

Nahiz eta bi elkarrizketetatik soilik eskuratutako datuak izan, uste dut nahiko adierazgarria dela bi elkarrizketetan ondoez berdinari, bi emakume ezberdinek aipamena egitea. Hau horrela, eta hitanoaren “benetakotasun” honen eraginaren aurrean, bi emakume gazte hauek asko zaintzen dute beste solaskidearen “gainetik” egotearen kontua. Edota hitanoz aritzeagatik bestea nolabait mintzea ere; garrantzitsutzat jotzen baitute, hizketa-lagunaren aurrean nagusitasunik ez erakustea. Hala nola, eta Sandra Bem-ek (1974: 158-159) egindako rol femeninoen zerrendaren arabera, emakumeak beste hainbat gauzaren artean, gupidatsuak, ulerkorrek, adeitsuak eta besteen nahietara egokitzen direnak

izan beharko dute. Horren bestez, eta aipatutako emakumezkoen ezau-
garri horiek kontuan hartuz, esan genezake emakumeek hitanoz aritzean
sentitzen den “harrotasun” horren baitan sentipen deserosoak ere aur-
kitzen dituztela. Beraiek asko zaintzen dutelarik, bestearen aurrean na-
gusitasunez ez aritzearen kontua.

Honen harira aipatu beharra dago, gizonezkoentzat arruntena/ohikoena
dela tokaz aritzea. Hau da, beraiek, eta beraien artean modu “natural”
batean egiten baitute hitanoz. Emakumeen kasuan aldiz, kontzientzia
batetik abiatutako kontua da, eta hiru lau lagunen artekoa. Hau da,
hizkuntz araua zuka da emakumeen artean. Baliteke beraz, genero rolez
gain, nokak antzuolako gazteen artean duen presentzia urriak, eta tokak
duen bizimailak ere eragina izatea.

4.2 Hitanoa emakumeak ahalduentzeko tresna?

Azken atal honetan, hitanoak emakumeentzat eta Antzuolako testuin-
guruan, ahalduentzeko mekanismo edo tresna gisa baliotsua litekeen
edo ez aztertuko dut. Goian aipatu dugu, gaur egungo noketaren egoera
dela eta, emakumeek tentu handiz eta kontzienteki erabakitzen dutela
berau; norekin eta noiz erabili ondo pentsatuta. Horrela, pertsona ba-
tzuekin nokan aritzeak nolabaiteko nagusitasun sentsazio negatibo bat
eragiten dielarik.

Baina, hiketaren eremua guztiz maskulinoa den honetan, eta toketak
nagusitasun (ia) osoa hartzen duelarik espazio publikoan, nokarako
saltoa egin duten emakumeei, hitanoa tresna baliagarria izan zaie hain-
bat alorretan.

Lehenik eta behin, nokarako saltoa egin dutenak, hiztun aktibo bihurtzen
direla azpimarratu nahiko nuke. Hau da, emakume hauek beraien hiz-
kuntza ohiturak aldatuz, zenbaitetan emakumeei galarazi zaien agentzia
bat badutela erakusten dute.

Beraz, badirudi egoerari nolabaiteko buelta bat emango lioketela ema-
kume hauek beraien hizkuntza ohiturak aldatuta. Jada emakumeena
—gazteena behintzat— ez den hitanoan muturra sartzen dutenean, no-
labaiteko boteretze bat emango bailitzateke. Hau da, Antzuolaren ka-
suan, gizonen artean eta aipatu dugun gisara, badirudi hitanoa —toka—
prestigio hizkuntza dela; eta hitanorako saltoa eman duten neska gazte
hauek prestigio hizkuntza hori berreskuratzeko jauzia eman dute. Esan
liteke beraz, ekintza subalterno baten bidez, boteretu direla.

**Aipatu beharra
dago,
gizonezkoentzat
arruntena/ohikoe
na dela tokaz
aritzea. Hau da,
beraiek, eta
beraien artean
modu “natural”
batean egiten
baitute hitanoz.
Emakumeen
kasuan aldiz,
kontzientzia
batetik
abiatutako
kontua da, eta
hiru lau lagun
artekoa. Hau da,
hizkuntz araua
zuka da
emakumeen
artean.**

Esan genezake beraz, emakumeentzako ahalduntze prozesu baten baitan kokatu litekeela noketarako mudantza. Azken finean, hasiera bateko lotsa horiek gainditzeak, eta galdutako esparru linguistiko baten errekupeazioaren alde modu kontziente eta aktibo batean aritzeak, hein batean pertsona boteretzen baitu.

“Ta hiri ze emuten don noka ibiltziak konfiantziaz gain? Ba pentzatzen jaten euskeria reforzatzen naola bezela. Bueno euskeria ez, noka klaro. **Ta beste emakume batzuekin ibiltzian ze sensazino o zer?** Ba sensazino ona, etxakinat. Zeoze ba... Hik euskeraz berba itten baldin bon Bilbon be, ba ondo sentitzen haiz. Ba hika berba itten baldin bon noka ondio hobeto” (Maialen, 30. Nokarako trantsizioa).

Ez dago bibliografiarik gai honen inguruan, nik behintzat ez dut aurkitu, baina Maialenen esaldia “euskaldun berriei” buruz egin diren ikerketa ezberdinetan ageri den kontu batekin lotu genezake. Maialenek komentatzen du, Bilbon —hau da, hiri ez euskaldun batean— euskaraz hitz eginda ondo sentitzen dela bera, eta Antzuolan noketan jardunda sentsazio antzerakoa bizi duela. Honen harira, Ane Ortegak, Estibaliz Amorrortuk, Jone Goirigolzarrik eta Jacqueline Urlak egindako ikerketa batean, euskal hiztun berriek eta batez ere, erdalguneeetan euskara ikasi dutenek, ahalduntze baten inguruan hitz egiten dute. Lortu izanaren sentsazioa edota asebetetzea, direlarik elkarrizketatu askok aipatzen dituzten sentiminetako batzuk (Ortega et al., 2016: 61).

Elkarrizketatutako bi emakumeek aipatzen dute harrotasuna; zerbait aldatzeko lanean ari zarean sentitzen den harrotasun hori. Zentzu honetan, ondorengoa aitortzen du Anek (25, Nokara trantsizioa) publikoki noka erabiltzeak sortzen dion sentsazioei buruz galdetuta:

“Nik bai lotzen dotela ahalduntze prozesu batekin ez? Azkenian ehh... ba esparru... kasu hontan, kasu hontan esparru linguistiko bat ero, rekupeazioa... bai (...) Etxakinat, ba botere sensazinoa bezela ez? Zeoze oso positibua”.

Anek esparru linguistiko baten errekupeazioaz hitz egiten du, eta baita errekupeazio honetarako bidean, berak sentitzen duen ahalduntze prozesu batekin ere. Azken finean, guztiz maskulinizatutako esparru linguistiko batera sartzean, norberak badaki “bera” ez den eremu batean sartu dela; gainera berak konkistatzeko asmoz. Hasierako sentsazioei buruz galdetuta, biek ala biek hasiera batean lotsa sentsazioa aipatzen dute. Batez ere, tabernan edota eremu publiko batean nokaz aritzeak, “apuro” pixka bat ematen ziela aitortu baitute biek.

“En plan ba lotzia ero... Tipo jentia pentsauko jonan ze jabitzen honek?” (Maialen, 30. Nokarako trantsizioa).

Esan genezake beraz, emakumeentzako ahalduntze prozesu baten baitan kokatu litekeela noketarako mudantza. Azken finean, hasiera bateko

lotsa horiek gainditzeak, eta galdutako esparru linguistiko baten erre-
kuperazioaren alde modu kontziente eta aktibo batean aritzeak, hein
batean pertsona boteretzen baitu.

AZKEN OHARRAK

I
Generoak badu beraz zerikusirik hizkuntza baten edota bestearen era-
bileran. Baita kasu honetan, genero rolek hitanoaren erabileran ere. An-
tzuolan behintzat, eta lan honetan ikusi dugunaren arabera, noketaren
galeran eta toketaren biziraupenak izango lukete zerikusirik generoa-
rekin, eta honek esleitzen dituen rolek.

Ikerketa honek utzitako emaitzetatik haratago eta proposamen bat egi-
tera ausartzuz, hiketaren suspertzerako uste dut feminismoak emango
lukeela biderik. Hitanoa hizkera binarioa da guztiz, eta bi kategorien
baitan —neska/mutil— kokatu nahi ez duten pertsonentzat ez da izango
baliagarria. Baliteke, norbait hiketaren aurka ere egotea; binarismoaren
aldarrikapen linguistiko gisara interpretatu daitekeelako. Baina erreali-
tate bat da, gaur egun eta Euskal Herriko feminismoaren baitan, “ema-
kume” kontzeptua, kategoria politiko gisara erabili, eta honekin identi-
fikatzen den pertsona asko dagoela. Hau horrela, eta genero rolek
noketaren galeran —eta emakumeek hitanoz ez hitz egitean— izan
duten eragina kontuan izanda, feminismoa tresna polita litzateke no-
ketaren berreskurapenerako. Toketak Antzuolan behintzat, larri baina
biziraungo du; bien bitartean emakumeak hizkuntza tratamendu baka-
rra izango dute soilik solasteko.

Bestetik, komenigarria da aipatzea, noketa ez dela soilik emakumeen-
tzako erabilgarria. Hau da, noketa emakumei zuzentzeko tratamendua
da, baina pertsona oro mintza daiteke nokaz. Hau horrela, emakume
zein gizonezkoak gerturatu beharko lirateke noketara; baita, emaku-
mezkoak toketara ere. Hizkuntzak daukan sinbolismoarekin bederen,
badirudi harreman berdinzaleagoak eraikitzeko bidea ere izan litekeela
hitanoa; konfiantza eta gertutasuna adierazten duen hizkuntza trata-
mendua izaki.

Kontuak kontu eta laburbilduz, hizkuntza norberaren generoa perfor-
matzeko tresna bikaina izan liteke. Hori horrela, genero rolek noketaren
galeran eta toketaren biziraupenean eragin nabarmena izan dutela az-
pimarratu liteke. Are gehiago, genero rolek emakumeek hitano gutxiago
egitean ere eragina izango lukete; baita gizonek gehiago mintzatzean
ere. ●

**Generoa
performatzeko
tresna bikaina
izan liteke. Hori
horrela, genero
rolek noketaren
galeran eta
toketaren
biziraupenean
eragin
nabarmena izan
dutela
azpimarratu
liteke. Are
gehiago, genero
rolek emakumeek
hitano gutxiago
egitean ere
eragina izango
lukete; baita
gizonek gehiago
mintzatzean ere.**

OHARRAK

1. Nahiz eta atal honetan "hizkuntza mudantza" kontzeptu teorikoa erabili, tratamendu edota hizkera aldaketaz hitz egingo dugu zehazki. Hau da, zukatik hitanorako saltoaz; ez hizkuntza espezifikoko batetik besterakoaz.
2. Antzuolako gazteak egoten diren taberna.
3. Estereotipo hauen arabera, baserritarra beti izan da arlotea, zakarra, indartsua edota inozo zamarra.
4. Lau pertsona hauek izan dira elkarrizketatutako gazteak.

BIBLIOGRAFIA

- Amonarriz, K. (1995). Euskararen erabilpenaren feminizazioa. *BAT Soziolinguista aldizkaria*, (15), 89-96.
- Antzuolako Udala. (2018). Antzuola.com. 2018ko Maiatzaren 25ean berreskuratua. Kontsultatu: http://www.antzuola.com/index.php?option=com_content&view=article&id=2&Itemid=2&lang=eu
- Azkue, X. (1998). *Hitanoa Zumaian*. Zarautz: Zumaiaiko Udala.
- Azurmendi, J. (1964). Neskak ez dute euskeraz itzegin nai. *JAKIN aldizkaria*, (16), 62-68.
- Bem, S. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, (42), 155-162.
- Bourdieu, P. (1985). *¿Que significa hablar? Economía de los intercambios lingüísticos*. Madrid: Akal.
- Hernández, J. M. (2011). Baina gu ere gazteak izan ginen. Gazte euskalduna izatearen esanahia atzo eta gaur. *Euskera*, 2(55), 579-607.
- Hernández, J., & Altuna, J. (2017). %2,7- Euskara, geneoaz mintzo? *BAT Soziolinguista aldizkaria*, 2(103), 121-150.
- Kasares, P. (2012). Euskararen belaunez belauneko jarraipena hizkuntza sozializazioaren paradigmatik. *BAT Soziolinguista aldizkaria*, 1(82), 15-52.
- Kasares, P. (2014). *Euskaldun hazi Nafarroan. Euskararen belaunez belauneko jarraipena eta hizkuntza sozializazioa familia euskaldunetan*. Euskaltzaindia.
- Lakoff, R. (1981). *El lenguaje y el lugar de la mujer*. Barcelona: Hacer.
- Lorente, M. (2006). Masculinidad y violencia: implicaciones y explicaciones. Presentado en *Gizonezkoak genero indarkeriaren aurrean*, Donostia.
- Ortega, A., Amorrortu, E., Goirigolzarri, J., & Urla, J. (2016). *Euskal hiztun berriak: Esperientziak, jarrerak eta identitateak*. Bilbao: Deustuko Unibertsitatea.
- Rodriguez, T. (2016). Pasilloetan galduta. *JAKIN aldizkaria*, (214), 141-143.
- Pujolar, J., Gonzalez, I., Font, A., & Martinez, R. (2014). *Llengua i joves Usos i percepcions lingüístics de la joventut catalana*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

- Pujolar, J., Gonzalez, I., & Martinez, R. (2010). Les mudes lingüístiques dels joves catalans. *Llengua i ús. Revista Técnica de Política Lingüística*, (48), 65-75.
- Soziolinguistika Klusterra. (2016). Antzuolako hizkuntza-erabileraren kale-neurketa.
- Soziolinguistika Klusterra. (2017a). Azpeitiko hitanoaren kale-erabileraren azterketa.
- Soziolinguistika Klusterra. (2017b). Usurbilgo hitanoaren kale-erabileraren azterketa.
- Woolard, K. (2008). Les ideologies lingüístiques: una visió general d'un camp des de l'antropologia lingüística. *Revista de Llengua i Dret*, (49), 179-199.
- Zinkunegi, J. F. (1995). Euskararen transmisioa euskal Autonomi Elkartean. *BAT Soziolinguista aldizkaria*, (15), 75-88.